

Životní cesta sv. Basila Velikého

FILIP GORAZD MARTINEK, BOHOSLOVEC

Úvodní biografické okénko

Basil (cca 330–379) se nejspíše narodil v Novocesarei v Pontu. Jeho otec mu zajistil velkou péči o vzdělání v kultuře a náboženství. Dokud otec nezemřel, studoval Basil rétoriku a filosofii v rodném městě. V Cesarei Kappadocké, kam přicestoval asi ve svých sedmnácti letech, se pak na studiích seznámil s Řehořem Naziánským. Po jednom roce dále pokračoval dvouletým studiem v Cařihradu a posléze studiem u sofistů v Athénách. „Pohotovost v úsudku by předčila i Platonovu moudrost a přesvědčivost v řeči tu Demosthenovu“, píše se o něm. Okolo roku 355 se vrací do Novocesaree, nejdříve do té v Pontu, posléze do Kappadocké, stává se vyhlášeným učencem v celém okolí, vyučuje rétoriku.

Obrácení se

Avšak zjišťuje, že mu něco schází. Veškeré jmění, jehož nabyl dědictvím a prací, prodal a peníze rozdal chudým. vzdal se také svého učitelského místa, roku 357 přijímá křest od biskupa Diane a odchází do tichých pustin pouště. Touží následovat způsob života, jaký viděl na svatých poustevnících. V obavě před kněžským svěcením a církevní hodností spěchal Basil rychle do samoty. Mezitím jeho sestra i matka odešli do kláštera, který si nechaly zbudovat na svém území.

První etapa mnišského života

Asi roku 358 přijal lektorské svěcení a odešel na horu pokrytou hustými lesy u řeky Iris. Řehoř, který jej následoval, popisuje, co Basil vlastnil. Měl jeden šat, jeden plášť, na zemi prosté lože, na jídlo chléb a sůl, a k pití vodu z blízkých pramenů. I když Řehoř pobýval s Basilem, nakonec se musel navrátit kvůli starostem o svého churavějícího otce (ten byl biskupem 45 let!). Basil pak okolo roku 360 přijal z rukou biskupa Diane jáhenské svěcení, tím skončila první etapa jeho mnišského života.

Řehole

Jelikož se rozrůstal počet následovníků, učedníků, kteří se okolo Basila shromažďovali, rozhodl se, pro absenci jakéhokoli pravidla, sepsat jednotnou řeholi. Tato odvážná myš-

lenka dává církvi poprvé řeholní řád – pevnější organizaci a pravidla. Basil formuluje tři sliby, které jsou současně trojím vítězstvím a třemi hřeby, kterými se mnich přibíjí na kříž. Chudoba, čistota a poslušnost. Mnich pak vítězí nad tělem, světem a ďáblem. Poslušností zkrotíme pýchu svého srdce a můžeme tak směřovat k Bohu, čistotou těla směřujeme k andělům, chudobou jsme svobodni od přítěží pozemského lesku. Postupně přidal 368 pravidel, z toho 55 delších, doplněných o 44 konstitucí o ctnostech. Současně však Basil nezavrhuje ani manželství, dokonce se o něm zmiňuje jako o věci z Boží lásky. Basil, jak se o něm vyslovuje Řehoř, smísl dohromady v geniální syntéze způsob života poustevnického i komunitního. Jeho sestra Makrina zorganizovala totéž pro ženskou řeholi, Basil napsal obdobná pravidla i pro ně.

Žalm 72, spirituální zakoušení

Řehoř, vykládáje Basilovi jednou Žalm 72, znamenal tento okamžik, kdy byl Basil zasažen a téměř bez sebe.

„Mezi tím, co jsem mluvil, ty, jako bys byl zasažen nějakým šípem, rozpráhnul ruce k nebi, obličej maje obrácen k východu, zvolals: Díky tobě, Otče a Stvořiteli lidí, že nás také bez našeho vědomí utváříš správné a skrze vnějšího člověka očišťuješ niterného a protivnými věcmi nás přivádíš k blaženému cíli.“

Kněžské svěcení: správcem diecéze

V roce 361 podepsal biskup Dianeos ariánské vyznání víry. To veřejně odvolal před svou smrtí v roce 362 na přímluvu Basila. Bylo potřeba zvolit nového biskupa, stal se jím senátor a teprve katechumen Eusebius! Nepřehlédnutelný Basil přijal kněžské svěcení a stal se pomocníkem ve správě diecéze biskupovi Eusebiovi. Řehoř o něm říká, že když přijal kněžské svěcení, změnil sice místo svého života, avšak nikoli způsob svého života.

A stejně tak, jako svojí úpěnlivou snahou proměnil poušť v město, stejně tak město pojal jako poušť. Byl zavalen ohromným množstvím práce, ale stejně tak velkým obdivem lidí, až se toto stalo pro něj nepříznivé a ze žárlivosti byl Eusebiem zbaven správy diecéze.

Když dorazila vlna ariánství, byl Basil císařským prefektem postaven před rozhodnutí, odřeknout se pravověří a vynechat ve vyznání soupodstatnost Syna s Otcem (homoúsios). Přičemž Basil reagoval slovy: „Jsem dalek toho, abych něco vynechal nebo přidal ve vyznání víry, že ani by mi nenapadlo změnit pořadí slov v něm.“ Ohrožení bludařstvím bylo velmi silné a tak Basil usiloval o spojení se pravověrných biskupů nejen na východě, ale i na západě, spojení celé církve (resp. Církve s velkým C).

Nejen kázání pro lid

V boji proti bludu razil Basil dvojí cestu: (i) kázání, kterým zasahoval široké masy, (ii) individuální přístup k člověku, protože každý jeden člověk sám o sobě má jiné potřeby a také jiné pochybnosti. Během svého apoštolátu Basil neopomínal ani prosté tělesné potřeby svých věřících, neboť si byl vědom jedné velké pravdy, tj., že bída a nouze tělesná (hmotná) bývá počátkem bídy duchovní. A tak prodával, co mohl, otevíral veřejné jídelny a sám v nich obsluhoval.

Basil arcibiskupem

V roce 370 umírá (arci)biskup Eusebius a za vhodného kandidáta na jeho místo považuje většina Basila. Ten je však v té době nemocen, vypraví se za ním Řehoř. Mezitím se však Basilův stav zlepšuje, a ve vědomí rozdmýchávaní sporů svojí přítomností, tajně uprchá. Možná mírou pokory anebo bázně před tak velkým úřadem, ale dost možná i snahou nachystat pro toto místo lepšího kandidáta – právě Řehoře. Avšak Řehoř, zdá se, Basilův plán pochopil příliš brzy a odmítá se vzdát jejich společného bytí, když mu píše, že jej nikdy nechce opustit a odloučit se. Naopak – listy podporuje Basila v tom, aby byl zvolen právě on. I starší otec Řehořův, biskup, píše krásná slova na adresu Basila, když říká, že „ze všech, kteří u vás ve vážnosti jsou, nikomu nemůžeme dát přednost, nikomu před naším synem Basilem, knězem Boží velebnosti nejmilejší – toto pravíme za svědectví Božího – mužem, který je čistého života i řeči, jenž jediný ze všech může se postaviti nepřítzni doby a rozmachu bludařů...“ Bude-li poslechnuto této rady, on sám mu dává svůj hlas a zvolenému Basilovi v(z)kládá své ruce. Pokud však volba bude jiná, odmítá svojí jakoukoli účast. Za svého otce se postavil i Řehoř. Vše se však zdálo str-

nulé, dokud nedošlo na příchod muže slavného a planoucího horlivostí – Eusebia Samosatského. Ještě téhož roku (370) došlo k uvezení Basila na arcibiskupský stolec v Kappadocké Cesarei, jeho exarchát se rozprostíral nad 11 provinciemi.

Jeho výmluvnost při kázání, od kterého nepustil ani jako metropolita, přitahovala lidi všech stavů a povolání. Basil hlásal časté svaté přijímání Těla a Krve Páně, neboť čím více se člověk sytí tímto nebeským pokrmem, tím více se přimyká k mystickému Tělu Kristovu – k Církvi. U Cesaree dal vybudovat domov pro chudé – Basilias. Bylo to místo obrovské, s vlastním chrámem, domy pro poutníky a pro nemocné, ošetřovatele, ale nacházely se zde např. i dílny.

Ve své exarchii požadoval pečlivou přípravu budoucích duchovních. Zajímavé je jistě zmínit, že v této době nebyl v (tehdy ještě nerozdělené) církvi požadován celibát jako podmínka kněžského svěcení. Bylo dovoleno, aby se muž oženil ještě před přijetím kněžského svěcení. Na toto dodržování Basil velmi dbal. Ženy mohly s knězem pobývat v jednom domě i za účelem zajištění obsluhy (Nicejský koncil, r. 325). Sám Basil ve svém domě neměl ani kuchaře, jeho jídeníček sestával ze zeleniny, chleba a trošičky nakyslého vína. Maso nejedl vůbec.

Vyznání prefektovi

Basil, při vši svojí skromnosti a oblíbenosti, byl trnem v oku ariánství. Je to doba, kdy přichází rozdělení Kappadocké provincie na dvě, což bylo současně i záminkou pro rozdělení diecéze na dvě části (resp. dvě diecéze). I když tento akt postrádal důvodnosti církevně-právní, byla tím zasazena těžká rána. Do čela nové diecéze byl postaven, jako biskup, Antim. Část věřících, nechtíc se podříditi Antimovi, byla vyrvána Basilovi a nastaly pŕtky mezi duchovními i věřícími. Postupně byli pravověrní biskupové nahrazováni ariánskými. Až prefekt s téměř jistým pověřením císaře udeřil i na Basila.

Když se císařský prefekt snažil Basila zlomit, aby se obrátil na ariánství, hrozil mu, že z moci prefektské může zabavit jeho majetek, uvrhnout jej do vyhnanství, podrobit jej velkým mukám, či jej odsoudit až k smrti. Basil na to reaguje však velmi zvláštne, posilněn Duchem Svätým uvádí, že má-li prefekt po

ruce ještě něco jiného, ať to uvede, protože nic z toho, co výše uvedl, se jej netýká. A ihned objasňuje, proč.

„Zabavení majetku nepodléhá ten, kdo nic nemá; leč bys snad potřeboval těchto několika cárů a trochy knih, které tvoří veškerý můj majetek a zásoby. Vyhnanství neuznávám, neboť nejsem vázán na žádné místo; ani toto, ani jiné území, které obývám, ani to, kam budu poslán, nepokládám za své, protože vím, že celá země patří Bohu, jehož jsem zde pocestným a poutníkem. Muk se také nebojím, neboť tělo už slábne a snad postačí prvé mučení, abych dalšího zůstal ušetřen, a tak jen to jediné bude v tvé moci. Smrt se mi stane dobrodiním, neboť mi urychlí příchod k Bohu, pro něhož žiji, jehož zájmy zastávám a z větší části jsem už mrtev v tom, k němuž spěchám (Kristu).“

Císař byl velmi ohromen zásadovostí a pevností, kterou Basil oplýval. Daroval mu tedy i krásné pole, jehož plody by sloužily pro nasycení nejchudších, tím si ale zase pobouřil proti sobě ariány, kteří žádali odeslání Basila do vyhnanství. Když císař však rozsudek vyhlásil, jeho syn těžce onemocněl. A poznávaje v tom vůli Boží, rozhodl se rozsudek odvolat, Basil tak zůstal i nadále pastýřem a ochráncem svého stáda.

Reformátor liturgie

Basil se ukazuje na své životní pouti i jako významný reformátor liturgie. Po celá dlouhá staletí byly obřady, rity, liturgie, velmi pestré a různorodé, nebyly ujednoceny, neboť biblický zdroj přímo nemají. Pán Ježíš Kristus ustanovil Eucharistii, nikoli ritus. Sv. Justin ve spise Apologia (r. 166) tvrdí, že u sv. apoštola Petra proměňování přicházelo ihned po vyznání víry, přičemž společná modlitba Otčenáše byla zařazena až na konec liturgie.

V Cesarei bývala praktika, že bohoslužby začínali o půlnoci a končily teprve po poledni, což mělo za kauzální následek obrovskou únavu přítomných věřících. Basil se v této oblasti projevil jako reformátor liturgie! Je zde také domněnka, že především sjednocení částí a umenšení rozsahu, mělo např. v Byzanci vliv na vlastní reformu, dnes známou pod označení liturgie sv. Jana Zlatoústého (Basilova liturgie se dnes slouží spíše vyjimečně, v pravoslavném prostředí se s ní můžeme set-

kat např. při svátku sv. Basila anebo při Zele-ném čtvrtku).

Podzim života

V roce 372 umírá Řehoř st., otec Řehoře, nejbližšího z přátel Basila, a biskup. Ve stejný rok odchází k Pánu také Basilova matka. Do vyhnanství je odeslán jeho bratr. Basil, tělesně ne plně silný, byl pak sužován i horečkami. Všechno to přemáhal usilovnou církevní a hlavně duchovní prací. Píše svým spolubratrům a exulantům. Velkou tísnivost mu však působilo, že o některých ani nevěděl, kde jsou, tolik jich bylo. Poslední pozemskou radostí Basila bylo, když byl jeho přítel Řehoř zvolen na biskupský stolec v Cařihradu.

V posledních dnech svého života na konci roku 378 byl již Basil upoután na lůžko.

Dne 1. ledna 379 přijal svátosti a říká slova: „Pane, do rukou tvých poručím ducha svého“, vydechl naposled a odevzdal se Pánu. V pravoslavném prostředí se dodnes slaví jeho svátek 1. ledna, v západním okruhu pak 14. června. Jeho ostatky spočívají na západě, spojuje tak, nejen tímto, dva světy – západní i východní. Sv. Basil Veliký zůstal Učitelem jedině, tehdy ještě nerozdělené, Církve Kristovy. A právě pro Pána Ježíše Krista zasvětil celý svůj život.

